

Maďarčina na Slovensku – štúdiá z variačnej sociolingvistiky*

ISTVÁN LANSTYÁK**

FF UK, Bratislava a Jazyková kancelária Gramma, Dunajská Streda

Hungarian in Slovakia – A Study in Variational Sociolinguistics

Abstract: This paper provides an overview of some questions concerning the research on contact varieties of Hungarian in Slovakia conducted by the author and his associates. First the author specifies some demographical and sociological characteristics of the bilingual (Hungarian-Slovak) speech community of the autochthonous Hungarian minority in Slovakia and later he shows that they have an impact on the way these speakers use the Hungarian language. It is not only the second language of the speakers, Slovak, which influences the way Hungarian is spoken in Slovakia. Other factors include the minority status and context as well as issues related to bilingualism in general. However, the impact of these factors can best be shown by using sociolinguistic methods of data collection and analysis, as differences between the varieties of Hungarian spoken by the monolingual Hungarian speech community in Hungary and those spoken by the bilingual Hungarian speech community in Slovakia are statistically demonstrable and interpretable within a variationist Labovian framework. The author provides some examples from one study, which shows the influence of social, linguistic and contextual factors on the speech of two groups of bilingual secondary school students in Slovakia and one group of monolingual secondary school students in Hungary.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2002, Vol. 38, No. 4: 409-427

1. Maďarská menšina na Slovensku

Spoločenstvo Maďarov na Slovensku tvorí autochtónne obyvateľstvo žijúce v severných oblastiach maďarského etnického územia, ktoré sa po prvej svetovej vojne stalo súčasťou novovzniknutého československého štátu. Podľa sčítania ľudu z r. 1991 žilo na území Slovenska 608 221 osôb s maďarským materinským jazykom (11,5% obyvateľstva), pričom 567 296 osôb sa hlásilo k maďarskej národnosti (10,8% občanov SR) [Gyurgyik 1994: 27, 85; Zel'ová et al. 1994: 23; Podolák 1998: 12]. Predbežné a neúplné údaje z najnovšieho sčítania ľudu z r. 2001 ukazujú značný úbytok obyvateľstva maďarskej národnosti: ich počet sa znížil na 520,528, čo činí 9,7% všetkého obyvateľstva [www.statistics.sk]. S týmto súvisí aj nepriaznivá veková štruktúra maďarského obyvateľstva: v r. 1991 bol priemerný vek Maďarov o 3,5 rokov vyšší ako u Slovákov (36,2 rokov vs. 32,7 rokov).¹

* Výskumy súvisiace s témou tohto príspevku boli podporované Nadáciou Zsigmonda Telegdího, Nadáciou Illyés, Nadáciou Arany János a Ministerstvom kultúry Slovenskej republiky. Za pripomienky k predošlej verzii príspevku a za jazykovú úpravu textu ďakujem Jozefovi Štefánikovi (FF UK Bratislava, ELTE Budapešť), Gizelle Szabómihályovej (Jazyková kancelária Gramma Dunajská Streda) a recenzentom (Sociologický časopis).

** Veškerou korespondenci zasíľajte na adresu: Doc. István Lanstyák, Katedra maďarského jazyka a literatúry FF UK, Gondova 2, 818 01 Bratislava, Slovensko, e-mail: lanstyak@fphil.uniba.sk

¹ Pre neúplnosť výsledkov sčítania ľudu z r. 2001 uvádzam ďalej údaje z predchádzajúceho cenzu z r. 1991.

Veľká väčšina maďarského obyvateľstva žije pozdĺž 668,6 km dlhej štátnej hranice s Maďarskou republikou na území o rozlohe cca. 9 000 km². Napriek neustálemu prílivu slovenského obyvateľstva je osídlenie maďarského etnika ešte vždy relatívne kompaktné: v r. 1991 77,1% občanov maďarskej národnosti žilo v obciach, kde tvorilo nadpolovičnú väčšinu miestneho obyvateľstva; 44,5% Maďarov žilo dokonca v obciach, kde ich pomer presahoval 80% obyvateľstva [Gyurgyik 1994: 18-19; Zelová et al. 1994: 24; Podolák 1998: 16-18]. Väčšina týchto lokalít je rurálneho charakteru; iba v piatich mestách prevyšoval počet obyvateľov maďarskej národnosti 10 000 (Komárno, Bratislava, Dunajská Streda, Nové Zámky a Košice). V r. 1991 žilo v lokalitách s celkovým počtom obyvateľov nad 5000 (t. j. prakticky v mestách) 57,9% Slovákov, ale iba 40,9% Maďarov; ešte väčšie sú disproporcie v prípade veľkých miest (nad 50 000 obyvateľov): v týchto žije 27,2% všetkých Slovákov, ale iba 6,1% všetkých Maďarov [Gyurgyik 1994: 26]. V súlade s vidieckym charakterom osídlenia je aj zamestnanecká štruktúra maďarského obyvateľstva: v r. 1991 23,8% ekonomicky aktívneho obyvateľstva pracovalo v poľnohospodárstve a 25,1% v priemysle; u Slovákov to bolo 12,8% v poľnohospodárstve a 34,4% v priemysle. Vzdelanostná štruktúra Maďarov tiež značne zaostáva za vzdelanostnou štruktúrou Slovákov: v r. 1991 malo vysokoškolské vzdelanie 8,2% Slovákov, ale iba 3,6% Maďarov [Vid' Gyurgyik 1994: 40-43, 47-50, 120-124; Zelová et al. 1994: 23-24; z hľadiska regiónov Gajdoš-Pašiak 1995: 132]. Tieto údaje sú v súlade s celosvetovým trendom: jazykové, resp. etnické menšiny všade vykazujú horšie výsledky vo vzdelaní ako väčšiny [Drapák 2000].

V dôsledku ekonomickej politiky uplynulých desaťročí majú územia obývané Maďarmi najhoršie demografické, ekonomické a sociálne ukazovatele a sú definované ako regióny s výrazne problémovou sociálno-priestorovou pozíciou. Nezamestnanosť v týchto regiónoch je už dlhé roky značne nad priemerom, HDP na osobu a zárobky sú naopak podpriemerné. Kvôli nedostatku vhodnej infraštruktúry je v týchto oblastiach tiež málo investícií zahraničného kapitálu. [Gajdoš-Pašiak 1995: 100, 156-163 *a passim*; porov. ešte Zelová et al. 1994: 24; Staško 1997: 16.]

Čo sa týka používania jazyka (jazykov), Maďari na Slovensku netvoria sociologicky a jazykovo kompaktnú jednotku. Najdôležitejším a zatiaľ najviac skúmaným spoločenským faktorom, ktorý má vplyv na používanie jazyka, je *vyučovací jazyk školy*, v ktorej hovoriaci získali základné vzdelanie. Z tohto hľadiska je potrebné rozlíšiť dve veľké skupiny: prvú tvoria hovoriaci, ktorí získali aspoň základné vzdelanie v maďarčine, druhú zasa hovoriaci, ktorí navštevovali školy s vyučovacím jazykom slovenským. Ďalším dôležitým faktorom, ktorý sa ukázal relevantným z hľadiska používania jazyka v sociolingvistických výskumoch, je *vzdelanie* (doteraz sa skúmal iba rozdiel medzi hovoriacimi so základným a s vysokoškolským vzdelaním). Okrem týchto malo v niektorých prípadoch preukázateľný vplyv na používanie jazyka aj *etnické zloženie bydliska a jeho okolia* (prevaha maďarského vs. prevaha slovenského obyvateľstva), *vek hovoriacich* (skúmali sa tri vekové kategórie) a *pohlavie hovoriacich*. Jadro rečového spoločenstva Maďarov na Slovensku tvoria hovoriaci so silným vedomím národnej príslušnosti; ide najmä o ľudí, ktorí získali aspoň základné vzdelanie v maďarskom jazyku, aj ich deti navštevujú školy s vyučovacím jazykom maďarským, pochádzajú z homogénneho manželstva a žijú v homogénnom manželstve, obývajú lokality s prevahou maďarského obyvateľstva alebo ich bydlisko je aspoň v blízkosti regiónu s prevahou maďarského obyvateľstva. V prípadoch, keď sa hovorí zovšeobecňujúco o rečových zvyklostiach „Maďarov na Slovensku“, myslí sa väčšinou inštinktívne na túto „prototypickú“ skupinu. [Porov. Lampl 1998: 8; Lanstyák 2000a: 67-68.]

2. Maďarčina ako menšinový jazyk

Maďarská menšina na Slovensku tvorí *menšinové dvojazyčné rečové spoločenstvo*. Menšinovosť tejto komunity treba chápať tak v zmysle početnosti, ako aj v zmysle mocenskom (politickom). Hoci väčšina Maďarov žije v obciach, kde tvorí numerickú väčšinu obyvateľstva, v celoštátnom meradle tvoria Maďari – ako už bolo spomenuté – iba 9,7% obyvateľstva. Maďari sú menšinou i z mocenského hľadiska, ich vplyv na politiku štátu je slabý, ich jazyk nie je oficiálny ani v obciach, kde žijú vo väčšine, i keď zákon o používaní menšinových jazykov č. 184/1999 legislatívne zakotvuje možnosť používania menšinových jazykov v niekoľkých verejných doménach, popri jazyku štátnom, ktorým je slovenčina [Gyuricsek, Kvarda 1999: 340; Brenčič 2000; Ripka 2000; Szabómihály 2000].² Menšinovosť rečovej komunity Maďarov na Slovensku má svoj dopad i na spôsob používania maďarského jazyka a tým aj na jazykové zmeny určujúce charakter maďarského jazyka na Slovensku. Maďarská menšina na Slovensku má horšiu vzdelanostnú a zamestnaneckú štruktúru nielen ako slovenské obyvateľstvo, ale aj ako Maďari v Maďarsku; podobne je to aj v prípade pomeru mestského a dedinského obyvateľstva. O vplyve týchto faktorov na reč Maďarov na Slovensku budem ďalej hovoriť ako o *vplyve menšinovej situácie*.

Ako bolo vyššie uvedené, komunita Maďarov na Slovensku je *dvojazyčná*,³ napriek tomu, že niektorí jej členovia sú jednojazyční. Ide o to, že v menšinovom spoločenstve aj jednojazyční hovoriaci majú dvojazyčnú jazykovú kompetenciu: aj oni sú si vedomí toho, v akých doménach a v akých situáciách môžu používať maďarčinu a v akých by mali používať slovenčinu; okrem toho aj oni si osvojujú ako materinský jazyk kontaktnú varietu⁴ maďarského jazyka ovplyvnenú slovenským jazykom.

Jedným z podstatných rozdielov medzi hovoriacimi v jedno- a dvojazyčných rečových spoločenstvách je fakt, že hovoriaci žijúci v dvojazyčných rečových komunitách – nezávisle od toho, či sami ovládajú obidva jazyky, alebo iba jeden z nich – sú *menej vystavení svojmu prvému jazyku*.⁵ nevidia a nepočujú ho všade okolo seba, nemajú ho možnosť používať – a tým aj „precvičovať“ – vo všetkých dôležitých životných situáciách. V prípa-

² O pojme jazykovej menšiny a väčšiny viď Skutnabb-Kangas [1990/1995: 5, 9], Dressler [1999: 4].

³ Z rozličných definícií *dvojazyčnosti* sa v prípade kolektívnej dvojazyčnosti najviac používa funkčná definícia pochádzajúca ešte z klasickej práce U. Weinreicha [1953/1974: 1], podľa ktorej je dvojazyčným každý hovoriaci, ktorý vo svojej každodennej jazykovej praxi používa dva jazyky, a to nezávisle od stupňa ich ovládania. Dvojazyčnosť ako *prax* je teda (pravidelné) používanie dvoch jazykov v bežných životných situáciách; dvojazyčnosť ako špeciálny typ jazykovej *kompetencie* zasa môžeme definovať ako schopnosť hovoriaceho používať (pravidelne) dva jazyky [Štefánik 1996: 136; 2000a: 10, 2000b: 17].

⁴ *Varietami* nazývame rozličné komplexné útvary v rámci jazyka, t. j. alternatívne množiny jazykových prostriedkov, ktoré používa skupina hovoriacich s určitými socio-biologickými charakteristikami všeobecne alebo v konkrétnych rečových situáciách. Ide o strešný pojem zahrnujúci geografické dialekty (nárečia), sociálne dialekty (sociolekty) a registre v širšom zmysle slova (t. j. vrátane štýlov v labovovskom ponímaní). Medzi variety patrí aj spisovný jazyk, ktorý je v sociolingvistike považovaný za dialekt. Jazyk ako taký sa manifestuje vždy vo forme nejakej variety. [Porov. Nekvapil 2000-2001:17.]

⁵ *Prvým jazykom* menšinového dvojazyčného spoločenstva nazývame jazyk, ktorý je odlišný od väčšinového jazyka v danej spoločnosti a v ktorom je (alebo – v prípade výmeny jazyka – pôvodne bola) socializovaná najväčšia časť menšinovej dvojazyčnej komunity. *Druhým jazykom* dvoj-

de menšinovej dvojazyčnosti sú to najmä domény verejného používania jazyka, v ktorých je materinský jazyk hovoriacich prítomný iba obmedzene (resp. v niektorých komunitách v týchto doménach úplne alebo takmer úplne chýba). K mnohým varietám svojho prvého jazyka väčšina členov menšinových dvojazyčných komunit nemá vôbec žiaden prístup. O vplyve tohto faktoru na reč Maďarov na Slovensku budem ďalej hovoriť ako o *vplyve dvojazyčnosti*.

Najevidentnejšie rozdiely medzi menšinovými a väčšinovými varietami jazyka vyplývajú z toho, že vo vedomí dvojazyčne hovoriacich koexistujú dva jazykové systémy, ktoré hovoriaci nevedia od seba celkom oddeliť, a tak sa druhý jazyk niekedy „dostáva k slovu“ – buď priamo, alebo prostredníctvom prvého jazyka – i v prípadoch, keď hovoriaci rozpráva prvým jazykom. O vplyve tohto faktoru na reč Maďarov na Slovensku budem ďalej hovoriť ako o *vplyve druhého jazyka*.

Vplyv menšinovej situácie sa prejavuje medzi inými v *konzervatívnych tendenciách* typických pre variety maďarského jazyka na Slovensku, a to nielen v určitej archaickosti týchto variet, ale aj vo väčšom vplyve nárečia na formálne rečové prejavy (aj vzdelaných) hovoriacich. *Archaickosť* je podmienená tým, že jazykové inovácie z Maďarska sa dostávajú na Slovensko iba oneskorene, resp. mnohé z nich do variet maďarského jazyka na Slovensku nepreniknú vôbec. Napr. slovo *kaszárnya* ‚kasáreň‘ sa bežne používa v maďarčine na Slovensku, pričom v Maďarsku je archaické, takmer úplne ho vytlačil neologizmus *laktanya*, ktorý má vo varietách maďarského jazyka na Slovensku marginálne postavenie; jednou z príčin je vplyv slovenského a českého jazyka, totiž slov. *kasárne*, resp. jeho plurálna podoba *kasárne*, ako aj čes. *kasárna* sa používajú bežne [na ďalšie príklady viď Lanstyák, 2001: 136-137]. Čo sa týka väčšej miery nárečovosti, predpokladá sa, že z celkového obyvateľstva Maďarov na Slovensku používa geografické dialekty proporčne viac hovoriacich, ako je to v prípade Maďarov v Maďarsku; okrem toho dialekt pravidelne používajú aj tie spoločenské vrstvy, pre ktoré to v Maďarsku nie je typické (napr. vzdelaní hovoriaci v menších mestách); napokon dialekt je možné používať aj v doménach, v ktorých by bol v Maďarsku neprijateľný, resp. menej prijateľný (napr. v úradoch, školách, nemocniciach, a to nielen od stránok, žiakov, pacientov a pod., ale aj od úradníkov, učiteľov, lekárov atď.).

Vplyv dvojazyčnosti sa vo varietách maďarského jazyka na Slovensku prejavuje dvojako. Na jednej strane menšia miera zafixovanosti jazykových elementov a štruktúr prvého jazyka, resp. obmedzenosť až absencia prístupu k niektorým varietám prvého jazyka, ako aj existencia konkurenčného jazykového systému vo vedomí hovoriacich má za následok *nedostatočnú jazykovú kompetenciu* v prvom jazyku, presnejšie v tých jeho varietách, ktoré hovoriaci nemajú možnosť dostatočne „precvičovať“. Na druhej strane prístup k alternatívnemu jazykovému systému – t. j. k druhému jazyku – má v niektorých situáciách za následok vznik *dvojazyčného diskurzu*, obsahujúceho sekvencie z oboch jazykov.

Medzi prejavy *nedostatočnej jazykovej kompetencie* patrí jazyková medzera, jazykový lapsus alebo jazyková neistota.⁶ Tieto sa v konkrétnych diskurzoch môžu

jazyčnej menšinovej komunity nazývame jazyk väčšinového spoločenstva, ktorý si v typických prípadoch členovia dvojazyčnej komunity osvojujú druhotne, mimo rodiny (v prípade výmeny jazyka platí kritérium takéhoto spôsobu osvojovania si druhého jazyka čoraz menej).

^{6/} Jazykovou medzerou rozumieme určitý nedostatok v jazykovej znalosti hovoriaceho. Často ide o tzv. lexikálnu medzeru (absencia slova s totožným denotačným a konotačným významom, akým je slovo, ktoré hovoriaci pozná v jazyku, ktorým práve nehovorí). Môže ísť tiež o neznalosť ne-

realizovať napríklad v pomalšom rečovom tempe, v hezitáciách, v používaní „prázdnych“ slov, v znovuzačatiach, v odmlčaní sa atď. V prípade písaných prejavov sa nedostatky v jazykovej kompetencii hovoriacich môžu prejavovať obdobne, a to v pomalšom tempe písania, v slohových chybách, v potrebe používania pomôcok ako slovníky, kodifikačné príručky atď. Tieto javy sa samozrejme vyskytujú aj v reči jednojazyčných hovoriacich, dá sa však predpokladať, že sú v reči dvojazyčných hovoriacich častejšie.

Jedným z typických prejavov jazykovej neistoty je tendencia k analytickosti, t. j. uprednostňovanie analytických konštrukcií na úkor syntetických (napr. prívlastková konštrukcia *légi tér* ‚vzdušný priestor‘ vs. kompozitum *légtér* dosl. ‚vzduchopriestor‘). V prípade použitia analytickej konštrukcie je menšia možnosť spraviť chybu, resp. chyba je menej nápadná, veď použité analytické konštrukcie sú v jazyku gramaticky správne; je možné ich jednoducho utvoriť pomocou gramatických pravidiel, kým ich syntetické pendanty sú často idiosynkratické: ide o lexikálne jednotky, ktoré sa fixujú ako také v mentálnom lexikóne hovoriacich, a teda ich hovoriaci buď pozná alebo nie. Nie je samozrejme irelevantné ani to, že analytické konštrukcie majú svoju paralelu v druhom jazyku, t. j. v slovenčine, kým syntetické nie (viď bežné slovenské slovné spojenie *vzdušný priestor*).

Ďalším typickým prejavom jazykovej neistoty je hyperkorektnosť, ktorá sa v dvojazyčných spoločenstvách niekedy realizuje formou hyperpurizmu, t. j. stránenia sa i tých „cudzích“ elementov, ktoré sú prítomné aj v jednojazyčných varietách daného jazyka (klasickým príkladom je použitie slova *ARRÊT* na dopravných značkách v Québecu, ktoré je francúzskym ekvivalentom slova *STOP*, pričom v samotnom Francúzsku sa používa internacionalizmus *STOP*). Tendencia k hyperkorektnosti sa prejavuje nielen v použití „deviantných“ foriem, často ide iba o nadmerné používanie prestížnejších foriem v porovnaní s referenčnou skupinou jednojazyčných hovoriacich; tento jav sa nazýva *prekračovaním normy* [Lanstyák 1996:150; Lanstyák, Szabómihály 1996: 127; 1997: 126-127 *a passim*] a je dvojazyčným pendantom tzv. labovovskej hyperkorekcie [Chambers, Trudgill 1980:96-97]. Keďže ide o jav, ktorý pravdepodobne existuje aj v iných dvojazyčných spoločenstvách, predsa je však v literatúre málo známy; v ďalšej časti príspevku sa k nemu ešte vrátíme.

Aký majú dopad spomenuté prejavy nedostatočnej jazykovej kompetencie na samotný systém dvojazyčných variet⁷ daného jazyka? V prípade pravidelného používania môžu sa stať slová a gramatické konštrukcie, ktoré vznikli vyššie uvedenými spôsobmi, organickou súčasťou niektorých (eventuálne všetkých) dvojazyčných variet jazyka, čím sa zvýši variantnosť v daných útvaroch jazyka (veď vo väčšine prípadov sa naďalej používajú

jakej gramatickej konštrukcie alebo o nepoznanie celého registra daného jazyka [porov. McClure-McClure, 1988, s. 34-5, 39]. Pribuzným pojmom je jazykový *lapsus*, o ktorom hovoríme v prípade, keď si hovoriaci práve nevie spomenúť na slovo alebo gramatickú konštrukciu, ktorú inak pozná. Jazyková neistota je stav hovoriaceho, v ktorom nie je schopný na základe vlastnej jazykovej intuície jednoznačne posúdiť správnosť rečových prejavov, či už vlastných, alebo iných hovoriacich. (Ako „správne“ definujeme jazykové prostriedky, ktoré sú v danom kontexte v súlade s normou danej jazykovej variety, nezávisle od toho, či sú v súlade s normou spisovného jazyka.)

⁷ Dvojazyčnými varietami nazývame variety jazyka používané dvojazyčnými rečovými spoločenstvami. Pojem „dvojazyčná varieta“ je podobný pojmu „kontaktná varieta“, avšak „dvojazyčná varieta“ sa používa v prípade spoločenskej dvojazyčnosti, kým „kontaktná varieta“ je relevantný pojem aj z hľadiska individuálnej dvojazyčnosti. V prípade *menšinového* dvojazyčného spoločenstva môžeme nazvať dvojazyčné variety presnejšie ako *menšinové variety*.

aj pôvodné prvky a štruktúry prvého jazyka). V dôsledku zvýšenej variantnosti⁸ sa jednotlivé jazykové variety môžu stať menej vyhranenými. Tak napr. vo formálnych rečových prejavoch Maďarov na Slovensku je možné badať väčší výskyt neštandardných prvkov, ako je to bežné v Maďarsku, odborné registre⁹ budia v dôsledku nekonzekventného používania odbornej terminológie dojem „neprofesionálnosti“, dokonca i slang je v tejto komunite „miernejší“ ako v Maďarsku.

Ak je hovoriaci vystavený niektorým varietám prvého jazyka v extrémne malej miere, môže uňho dôjsť k jazykovej atrícii (k jazykovému úpadku) v daných varietách. V prípade fluentnosti v druhom jazyku sa môže atrícia rozšíriť na všetky variety prvého jazyka a môže tak dôjsť i k strate prvého jazyka [Dressler 1999: 23]. (Na úrovni komunity nazývame stratu jazyka *výmenou jazyka*, tá však nastáva väčšinou intergeneračne.)

Dvojazyčnosť – ako bolo spomenuté vyššie – umožňuje hovoriacim používať obidva jazyky v tom istom diskurze. Tento jav sa nazýva striedanie kódov, presnejšie ide tu o jeden z jeho dvoch základných typov, a to o prepínanie bazového jazyka.¹⁰ Striedaním kódov nazývame spôsob komunikácie, pri ktorom hrá v rámci jedného rečového prejavu aktívnu rolu viac ako jeden kód.¹¹ Kódmi môžu byť samostatné jazyky, aj jazykové variety nejakého jazyka; v tomto príspevku je však reč iba o striedaní jazykov, a to maďarského a slovenského. Prepínanie bazového jazyka je spôsob striedania kódov, pri ktorom sa počas komunikácie mení aj bazový jazyk. Nasledovné príklady pochádzajú z databázy zachycujúcej rozhovory štyroch mladých žien z okolia Šale (viď Németh, 2002).

A: Hallod (...), ki fogja eztét csinálni?

B: Čo, Martina tam pôjde, (...) én nem
méggyék, szabadságon lésszék.

A: Martina pôjde?

A: Počuj (...), kto toto urobí?

B: Čo, Martina tam pôjde, (...) ja nepôjdem,
budem na dovolenke.

A: Martina pôjde?¹²

^{8/} Variantnosť jazyka sa prejavuje v možnosti použiť alternatívne jazykové prostriedky – varianty – na vyjadrenie tej istej skutočnosti (napr. v tomto príspevku používam variantne termíny „spoločenstvo“ a „komunita“ na označenie tej istej skupiny ľudí). Na skúmanie variantnosti vyvinul W. Labov koncept jazykovej premennej (viď nižšie).

^{9/} Registrami nazývame variety jazyka determinované rečovou situáciou, viažuce sa k určitému sociálnemu kontextu, téme, aktivite alebo fyzickému prostrediu. Registre determinované sociálnym kontextom (najmä vzťahom k ostatným účastníkom komunikácie) sa nazývajú aj štýlmi v labovovskom zmysle; dvoma krajnými pólmi sú štýl maximálne formálny a maximálne neformálny. Registre determinované témou a aktivitou majú blízko k funkčným štýlom ako sú známe najmä z teórie pražskej lingvistickej školy, neviažu sa však výlučne k spisovnému jazyku a ich počet nie je obmedzený (nie je ani determinovateľný); medzi odborné registre nepatria len „rozsiahle“ variety ako napr. „odborný štýl“, ale aj omnoho špecifickejšie, ako napr. odborný register športových hier, v rámci týchto aj odborný register futbalu, ba i špecifiká reči športových komentátorov (keď komentujú futbalový zápas) možno považovať za súčasť viacmenej samostatného odborného registra.

^{10/} Bazový jazyk je jazyk, ktorý určuje gramatickú štruktúru daného (dlhšieho) rečového prejavu; v terminológii Carol Myers Scotton *matrix language* [Scotton, 1993: 4].

^{11/} Privlastok „aktívny“ je potrebný preto, aby sa použitie jediného slova z druhého jazyka cestou transferu (viď nižšie) dalo odlíšiť od výpožičky, pri ktorej už pôvodný jazyk nemá aktívnu úlohu.

^{12/} Tu i v ďalšom príklade ľavý stĺpec obsahuje transkript prehovoru ako pôvodne odznel, v pravom stĺpci nachádzame jeho preklad do slovenčiny. Krátka pauza je označená ako (...), stredne dlhá ako (...).

Vidíme, že obidve hovoriace prepnú do slovenského jazyka, keď hovoria o svojej slovenskej známej, Martine. B podáva informáciu o Martine po slovensky, A pokračuje tiež v slovenčine, napriek tomu, že predtým, než B spomenula Martinu, aj ona hovorila po maďarsky. Ako vidíme, samotná B ihneď prepla naspäť do maďarčiny, akonáhle nehovorila o Martine, ale o sebe. Slovenskú časť jej diskurzu oddeľuje od maďarskej stredne dlhá pauza.

Prepinanie kódov môže byť zručnou kompenzačnou stratégiou na odstránenie jazykovej medzery alebo lapsusu, ale jeho cieľom môže byť aj vyjadrenie rozličných podružných významov, napr. v uvedenom úryvku ide o alúziu na slovenskú etnicitu osoby, o ktorej bola reč. [O ďalších možných významoch vid' Lanstyák 2000b.]

Keď sa hovorí o jazykových následkoch dvojjazyčnosti, myslí sa väčšinou na vplyv konkrétnych elementov a foriem druhého jazyka na elementy a formy prvého jazyka v *diskurze*, t. j. na jazykovú interferenciu, resp. na následné zmeny v *jazykovom systéme*, t. j. na výpožičku. Jazyková interferencia i výpožička existuje na všetkých úrovniach lingvistického systému. Na lexikálnej rovine sa jazyková interferencia prejavuje formou *transferu*, ktorý je druhým hlavným typom striedania kódov. Na rozdiel od prepínania kódov sa v prípade transferu básový jazyk (aspoň po určitú dobu) nemení; z druhého jazyka do neho vnikajú iba jednotlivé slová alebo slovné spojenia. Pozrime si niekoľko príkladov transferu zo spomenutej databázy!

Mondom, űr isten, mondom, biztos a Szilvinek hívtam a firmá-ba Pozsonyba, és biztos a (.) majitel'ka vagy valami podnikatel'ka fölvette (.), és mondom (.), mondom, hogy ((začína hovoriť milo)) *dobrý deň* (.), *Silviu Vargovú* *hľadám* [...]

Hovorim, panebože, určite som zavolala Silvii do firmy do Bratislavy, a určite (.) majitel'ka alebo nejaká podnikatel'ka zdvihla [slúchadlo] (.), hovorim (.), hovorim, že ((začína hovoriť milo)), *dobrý deň* (.), *Silviu Vargovú* *hľadám* [...]

Prvé tri z kurzívovaných sekvencií sú transfery, prvý z nich má ilatívovú pádovú príponu *-ba/-be* z básového jazyka (t. j. z maďarčiny), ďalšie dva sú v nominative. Posledné prepnutie je prepnutím básového jazyka (vid' vyššie). Hovoriaca cituje kľúčové slová vzťahujúce sa na „slovenský svet“ v Bratislave po slovensky. Podčiarknutý výraz je nepriamou výpožičkou zo slovenského jazyka na gramatickej rovine: namiesto štandardnej akuzatívnej konštrukcie *felhívtam Szilvit* je použitá datívová väzba *hívtam Szilvinek*, ktorá zodpovedá slovenskému ekvivalentu *zavolala som Sylvii*.

Jedným z jazykových dôsledkov interferencie je výpožička. Slová alebo niekedy i slovné spojenia sa môžu v prípade častého transferu začleniť do prvého jazyka, do jeho systému (a tým dochádza k zániku interferencie). V prípade fonetickej, fonologickej alebo gramatickej interferencie sa tiež môže dostať do prvého jazyka nový element (nová realizácia fonémy, nová fonéma, nová gramatická morféma).¹³ V takýchto prípadoch ide o *priamy* vplyv druhého jazyka. Jazyková interferencia sa však prejavuje aj iným spôsobom: môže dôjsť aj k vytvoreniu nových pravidiel kombinovania už existujúcich jazykových jedno-

Komentár transkriptora je v dvojitých guľatých zátvorkách; v preklade je slovo vsunuté kvôli zrozumiteľnosti v hranatých zátvorkách. Necitovaná časť prejavu (v rámci vety) je označená ako [...]. Sekvencie, ktoré odzneli po slovensky, sú kurzívované v oboch stĺpcoch.

^{13/} Iným spôsobom prevzatia je intergeneračná výpožička do prvého jazyka generácie, ktorá bola socializovaná v druhom jazyku dvojjazyčného spoločenstva v procese zmeny jazyka, tzv. *substrátový efekt*, týmto sa však v tomto príspevku nezaobrám.

tiel (napr. nové pravidlá spodobovania sa, nové fonotaktické pravidlá, nový slovosled, nové väzby atď.). Takýto nepriamy vplyv druhého jazyka je menej nápadný a najmä pre laických hovoriacich často sotva badateľný (príkladom bola konštrukcia *hívam Szilvinek* ,zavola som Silvii' v druhom úryvku z rozhovoru mladých žien zo Šale). Nové prvky a štruktúry sa stávajú alternatívnymi vyjadrovacími prostriedkami, neologizmami, popri ktorých sa väčšinou naďalej používajú i tradičné elementy a štruktúry prítomné v jednojazyčných varietách jazyka (tak napr. štandardná forma *felhívam Szilvit* ,zavola som Silvii'). Staré a nové varianty tvoria tzv. jazykovú premennú (viď nižšie). Týmto spôsobom vzniká variantnosť neprítomná v jednojazyčných varietách jazyka.

Vieme však, že variantnosť je všeobecnou vlastnosťou ľudských jazykov, existuje teda aj v jednojazyčných varietách jazyka; i tam majú hovoriaci k dispozícii alternatívne vyjadrovacie prostriedky s rovnakým významom, ktoré tvoria jazykové premenné. Jednotlivé varianty týchto premenných môžu mať rozličnú frekvenciu výskytu v rozličných skupinách hovoriacich v závislosti od ich socio-biologických a sociologických charakteristík, ako napr. vek, pohlavie, vzdelanie. Tieto premenné sú samozrejme prítomné i v dvojjazyčných varietách daného jazyka, tam však frekvenciu výskytu jednotlivých variantov okrem týchto okolností môžu ovplyvňovať i vyššie spomenuté faktory súvisiace s menšinovou situáciou a dvojjazyčnosťou hovoriacich. Preto v mnohých prípadoch možno badať rozdiely medzi frekvenčnou distribúciou jednotlivých variantov daných premenných v jedno- a v dvojjazyčných spoločenstvách (viď príklady 1-3. uvedené nižšie). Vplyv druhého jazyka a iných faktorov sa môže teda prejavovať aj výlučne v štatistických rozdieloch: do preberajúceho jazyka sa nedostáva nový element alebo nové pravidlo, iba sa mení frekvencia výskytu jednotlivých variantov, ktoré existujú tak v jednojazyčných, ako aj dvojjazyčných varietách jazyka.

Rozdiely vo frekvenčnej distribúcii sa prejavujú najmä v prípade, ak má jeden z variantov náprotivok v druhom jazyku hovoriacich (tento variant nazývame *kontaktoým variantom*). Ak je dôsledkom tejto situácie zvýšenie jeho výskytu v spontánnej reči dvojjazyčných hovoriacich, hovoríme o *pozitívnom kontaktoým efekte*. Napr. slovenskému slovu *tradícia* zodpovedajú v maďarčine dve slová: lexéma domáceho pôvodu *hagyomány* a internacionalizmus *tradíció*. Keďže v druhom jazyku maďarsko-slovenských dvojjazyčných hovoriacich, t. j. v slovenčine, je prítomná forma *tradícia*, tento internacionalizmus sa stáva ľahšie dostupným v mentálnom lexikóne dvojjazyčných hovoriacich, tým sa v spontánných, vedome nekontrolovaných prejavoch môže zvýšiť frekvencia používania slova *tradíció* na úkor domáceho výrazu *hagyomány*. V prípade puristických tendencií v dvojjazyčnej komunite môže dôjsť – najmä v menej spontánných rečových prejavoch – k opačnému efektu, t. j. k zníženiu frekvencie výskytu kontaktového variantu. Tak napr. Maďari, ktorí sa vedome stráňa používania cudzích slov a najmä slovakizmov, môžu vo vedome kontrolovaných, formálnejších rečových prejavoch uprednostniť práve nekontaktový variant, čím sa frekvencia jeho použitia môže zvýšiť nad úroveň typickú pre jednojazyčných Maďarov v Maďarsku. V takýchto prípadoch hovoríme o *negatívnom kontaktoým efekte*. Ide o jeden z prípadov vyššie spomenutého prekračovania normy (konkrétne viď príklady č. 1 a 3 nižšie). Ak sa takéto frekvenčné rozdiely v jazykových prejavoch nejakého rečového spoločenstva ustália, môžeme hovoriť o špeciálnej forme výpožičky, o tzv. posilnení.¹⁴

^{14/} Jednoznačným dôkazom výpožičky je, ak sa tieto frekvenčné charakteristiky prejavujú aj v reči jednojazyčných členov dvojjazyčných spoločenstiev.

Na výskum tejto formy interferencie, resp. výpožičky sa výborne osvedčili kategórie a metódy labovovskej variačnej analýzy aplikované na dvojazyčnú situáciu. V poslednej časti príspevku sa budem venovať tejto problematike.

3. Empirický výskum dvojazyčných variet jazyka

Pred r. 1989 sa špecifiká variet maďarského jazyka na Slovensku skúmali výlučne z aspektu jazykovej kultúry (teda preskriptívne),^{15/} a to bez ohľadu na ich variabilitu; preto zostal v pozadí napr. fakt, že kontaktové javy a ich jednojazyčné ekvivalenty sa používajú väčšinou ako alternatívne prostriedky a ich frekvencia závisí od rozličných sociálnych a iných charakteristík (skupín) hovoriacich. V 90. rokoch sa začalo so sociolingvistickým výskumom menšinových variet maďarského jazyka. Skúmal sa predovšetkým vplyv menšinovej situácie a samotnej dvojazyčnosti na používanie maďarského jazyka v rečovej komunite Maďarov na Slovensku. Nevyhnutnosť sociolingvistického prístupu je zjavná: ako to už bolo spomenuté, rozdiely medzi jedno- a dvojazyčnými varietami závisia nielen od jazykových faktorov (vplyv druhého jazyka), ale aj od mimojazykových – najmä sociálnych a sociálno-psychologických. Tieto rozdiely sú vo väčšine prípadov štatistického charakteru; absolútna je iba časť kontaktovej javov (tie, ktoré pochádzajú z druhého jazyka a neprenikli do jednojazyčných variet prvého jazyka), ale i tieto sú absolútne iba v tom zmysle, že sa v jednojazyčnom spoločenstve nevyskytujú (napr. slovo *nanuk* 'nanuk', ktoré je všeobecne používané v reči Maďarov na Slovensku, je v maďarčine v Maďarsku neznáme). V dvojazyčných komunitách však takéto kontaktové javy vo väčšine prípadov nie sú jedinými možnými formami: popri nich existujú i formy, ktoré sa používajú v jednojazyčných komunitách (v uvedenom prípade štandardný variant *jégrékm* 'nanuk'). Týmto vzniká variantnosť neprítomná v jednojazyčných varietach jazyka.

Vo výskume jazykovej variability sa v rámci sociolingvistiky uplatňujú dva odlišné prístupy. V jednom je hlavným predmetom záujmu *jazykový systém* a skúma sa, ako sa tento mení v závislosti od rôznych sociálnych a iných charakteristík (skupín) hovoriacich (ide o tzv. variačnú sociolingvistiku). V druhom prípade je v centre záujmu *hovoriaci* a skúma sa, ako sa jednotlivci s určitými sociálnymi a inými charakteristikami jazykovo správajú v rozličných rečových situáciách (ide o tzv. interakčnú sociolingvistiku). [Porov. Milroy 1987: 2.] Väčšina sociolingvistických projektov maďarských lingvistov na Slovensku z 90. rokov bola založená na prvom prístupe. Medzi tieto patril aj projekt Sofuhe (1991-1995), z ktorého pochádzajú nasledujúce ukážky. Hlavným cieľom projektu bolo skúmať vplyv menšinovej situácie a vyučovacieho jazyka školy na reč stredoškolákov.

Potreba získať veľké množstvo porovnateľného materiálu si vyžiadala použitie dotazníkov, ktoré respondenti sami vyplňovali. Dovedna bolo spracovaných 1602 dotazníkov zo šiestich miest, z ktorých tri sa nachádzajú v troch rozličných regiónoch južného Slovenska a tri v prilahlých regiónoch v Maďarsku. V západnom regióne sme si zvolili mes-

^{15/} Veľká väčšina kontaktovej javov bola maďarskými lingvistami (tzv. jazykovými kultivátormi) silne stigmatizovaná: považovali ich za nesprávne a za nebezpečné pre vývoj jazyka. Cieľom krátkych článkov o týchto javoch bolo upozorniť na ich „chybnosť“ a popularizovať namiesto nich ich nekontaktové ekvivalenty. Lingvistom teda nešlo o to, aby tieto javy skúmali, ale aby dosiahli ich ústup a v „ideálnom“ prípade ich úplnú elimináciu.

tá Šamorín (SR) a Csorna (MR), v strednom Filákov (SR) a Bátortereny (MR), vo východnom Kráľovský Chlmec (SR) a Tokaj (MR). Snažili sme sa o to, aby mestá v SR a ich pendant v MR mali podobný demografický, ekonomický i jazykový charakter (a zároveň patrili k tej istej maďarskej nárečovej oblasti).¹⁶ Respondentmi boli všetci študenti stredných škôl (s výnimkou tých, ktorí v ten deň chýbali zo školy). Na Slovensku sa výskum uskutočnil v gymnáziách s maďarským, ako aj so slovenským vyučovacím jazykom; samozrejme študenti, ktorí neovládali maďarčinu, dotazník nevyplňovali.

Dotazníková metóda viac-menej determinovala aj výber skúmaných variet, presnejšie nedovoľovala skúmať konkrétne jazykové variety. Projekt možno viac-menej chápať ako zameraný na výskum javov štandardnej variety¹⁷ (a nie nárečia) hovoriacich, pričom štýlovo možno niektoré údaje viazať skôr k formálnemu, niektoré k neformálnemu štýlu (podľa formulácie otázok v testoch). Vzťah týchto údajov k spontánnej reči respondentov v rôznych registroch nie je jednoznačný. Stredobodom záujmu boli javy lexikálne a gramatické, ktoré je možné najlepšie skúmať experimentálnymi metódami¹⁸; konkrétne šlo o javy, v ktorých sa očakával vplyv niektorých faktorov menšinovej, resp. dvojjazyčnej situácie, ako aj vplyv druhého jazyka na prvý jazyk hovoriacich. Keďže vplyv druhého jazyka možno skúmať najmä na konkrétnych gramatických formách, najvhodnejšou experimentálnou metódou sa ukázala *elicácia*, podstatou ktorej je vytvorenie mikrokontextu, v ktorom je respondent „nútený“ použiť skúmanú gramatickú formu (priklady viď nižšie).

Na výskum frekvenčných rozdielov medzi rečou rozličných skupín hovoriacich zaviedol W. Labov pojem *jazykovej premennej* [Chambers, Trudgill 1980: 147; Trudgill 1984: 52; Milroy 1987: 94]. Jazykové premenné sú jazykové prostriedky, ktoré sa v danom rečovom (alebo aj v celom jazykovom) spoločenstve¹⁹ realizujú odlišným spôsobom, pričom ich denotatívny význam je totožný. Jednotlivé realizácie s identickou funkciou, resp. významom nazývame *variantmi* danej jazykovej premennej.²⁰ Aplikáciou teórie premenných na výskum menšinových variet maďarského jazyka sme získali účinný nástroj nielen

^{16/} Podľa výsledkov sčítania ľudu v Československu v r. 1991 a v Maďarsku v r. 1990 bol počet obyvateľov a ich národnostné zloženie nasledovné: Šamorín 12 051, z toho 71,0% Maďarov, Csorna 12 470; Filákov 10 451 – 67,6%, Bátortereny 15 343; Kráľovský Chlmec 7 963 – 80,4%, Tokaj 5 358. Šamorín a Csorna patria k zadunajskej nárečovej oblasti, Filákov a Bátortereny k tzv. palócskej, Kráľovský Chlmec a Tokaj k severovýchodnej.

^{17/} Štandardná varieta jazyka je varieta známa v českej a slovenskej lingvistike ako „spisovný jazyk“. Ako bolo spomenuté, v sociolingvistike sa používa aj termín štandardný dialekt. Termín „dialekt“ vyjadruje, že z jazykového hľadiska nejde o „cennejšiu“ alebo „dokonalejšiu“ varietu, než akými sú nárečia alebo sociolekty. Štandardnú varietu maďarského jazyka nazývam nižšie aj „štandardnou maďarčinou“.

^{18/} Experimentálnymi sa nazývajú metódy zamerané na vedomé ovplyvňovanie respondentových odpovedí terénnym pracovníkom [por. Milroy 1987:5].

^{19/} Jazykové spoločenstvo tvoria všetci hovoriaci daného jazyka; centrum jazykového spoločenstva tvoria rodení hovoriaci. Rečové spoločenstvo tvoria väčšie alebo menšie skupiny hovoriacich (ide o skupiny v sociologickom zmysle slova), napr. Maďari na Slovensku; Maďari v Dunajskej Stredě; žiaci základnej školy na Komenského ulici v Dunajskej Stredě.

^{20/} Pre lepšie pochopenie uvediem pre väčšinu čitateľov bližšie príklady na jazykové premenné z českého jazyka, z viacerých úrovní jazykového systému: [schoda] : [zhoda], [svateb] : [svadeb], [volal jsem] : [volal sem], [s Jiřím] : [z Jiřím], *vousy* : *fousy*, *mléko* : *mliko*, *student* : *šstudent*, *Moravan* : *Moravák*, *šuměnka* : *šumák*, *žena* : *ženská*, *úpadek* : *bankrot*, *dům* : *barák*, *nepořádek* : *bordel*, *dostávat*

na zachytenie variantnosti v týchto jazykových útvaroch, ale aj prostriedok, pomocou ktorého je možné identifikovať absolútne i štatistické rozdiely medzi menšinovými a väčšinovými varietami maďarského jazyka. [Porov. Lanstyák 1996; Lanstyák, Szabó Mihály 1996.]

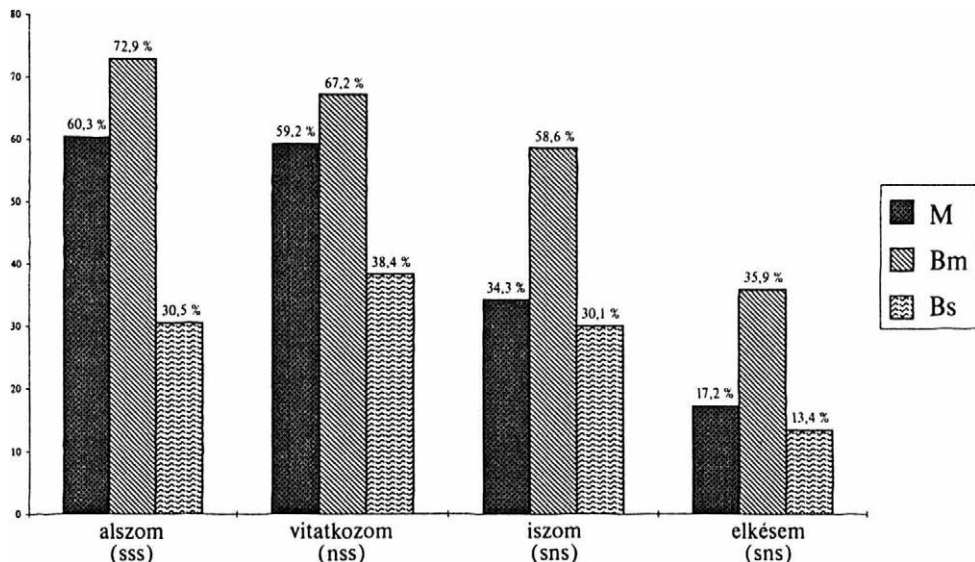
Nasledujúce príklady pochádzajú z projektu Sofuhe a budeme na nich ilustrovať niektoré z vyššie spomenutých javov. Keďže v uvedených príkladoch neboli medzi odpoveďami v jednotlivých regiónoch signifikantné rozdiely, rozlišujeme iba tri skupiny: skupinu M tvoria jednojazyční študenti z Maďarska, skupinu Bm dvojajazyční študenti zo Slovenska navštevujúci školy s vyučovacím jazykom maďarským a skupinu Bs dvojajazyční študenti zo Slovenska navštevujúci školy s vyučovacím jazykom slovenským.

* * *

V príklade č. 1 ide o variantnosť v rámci maďarského jazyka ako takého: u jednej skupiny slovíes v prvej osobe singuláru v présente oznamovacieho spôsobu sa v podmetovom časovaní používa vždy – t. j. tak v štandardných, ako aj neštandardných varietách, tak vo formálnych, ako aj v neformálnych registroch (štýloch) – prípona *-k* (napr. *rakok* 'kladím'), kým u druhej skupiny slovíes je možné použiť buď príponu *-m* alebo príponu *-k* (napr. *lakom* ~ *lakok* 'bývam'). Prípona *-m* je považovaná za štandardnú a používa sa najmä vo formálnych registroch; prípona *-k* je menej štandardná alebo až neštandardná (v závislosti od konkrétneho slovesa) a používa sa skôr v neformálnych registroch, najmä v hovorenej reči. V tomto projekte bol tento jav skúmaný na štyroch slovesách: *alszik* 'spať', *vitatkozik* 'polemizovať', *iszik* 'piť' a *elkésik* 'zmeškať'; v časovaní týchto slovíes možno použiť vo vyššie uvedenej gramatickej funkcii ktorúkoľvek príponu, ide teda o jazykovú premennú. Príslušnú formu týchto slovíes sme získali metódou elicitácie: úlohou študentov bolo do viet uvedených v dotazníku doplniť vhodný tvar slovíes, ktoré boli udané v infinitíve. Keďže sme na základe pozorovaní a vlastných skúseností vedeli, že vplyvom menšinovosti je reč Maďarov na Slovensku menej štandardná a viac nárečová ako reč Maďarov v Maďarsku, predpokladali sme, že najvyšší výskyt prestížneho variantu bude v skupine M, po nej bude nasledovať skupina Bm; najmenej prestížnych foriem sme očakávali od študentov patriacich do skupiny Bs, ktorí sa v škole s maďarčinou ako vyučovacím predmetom vôbec nestretávajú a tak nemajú vôbec možnosť osvojiť si štandardnú maďarčinu v inštitucionálnom kontexte (prestížnymi variantmi sú totiž vo väčšine prípadov formy štandardné, teda tie, ktoré sú súčasťou štandardnej variety). Naše očakávania sa však nesplnili, keďže vo všetkých troch regiónoch konzekventne použila najviac prestížnych foriem skupina Bm, po nich nasledovala skupina M a najmenej prestížnych foriem použila – ako sme to aj očakávali – skupina Bs.

pridél : *fasovat*, *kluk* : *chlapec*, *zábava* : *legrace*, *poštovní přihrádka* : *P.O.Box*, *přede dvěma* : *před dvěma*, *jezdění* : *ježdění*, *travám* : *trávám*, *v mléku* : *v mléce*, *svědkové* : *svědci*, *o dopisu* : *o dopise*, *o červáncích* : *o červánkách*, *zapomenul* : *zapomněl*, *loupu* : *loupám*, *řici* : *řít*, *mohu* : *můžu*, *stál* : *setnul*, *(oni) hladovějí* : *hladoví*, *kryt* : *krytý*, *je vidět Sněžku* : *je vidět Sněžka*, *učit někoho něčemu* : *učit někoho něco*, *předcházet něco* : *předcházet něčemu*; *muž, který byl přejat autem* : *muž přejatý autem*; *poslanec, který byl řádně zvolen* : *řádně zvolený poslanec*; *otec s matkou šli do divadla* : *otec s matkou šel do divadla*.

Obr. 1: Použitie prestížnejšej prípony *-m* v slovesách *alszik* ‚spať‘, *vitatkozik* ‚polemizovať‘, *iszik* ‚piť‘ a *elkésik* ‚zmeškať‘ v prvej osobe singuláru, prítom, oznam. spôsob, podmetové časovanie v troch skupinách respondentov v projekte Sofuhe.²¹ [Podľa Lanstyák, Szabómiháty 1997: 36.]

V odpovediach skupiny Bm sa prejavilo vyššie spomenuté prekračovanie normy. Väčšina študentov z maďarských škôl patri k jadrú maďarskej komunity na Slovensku (viď 1. časť príspevku!) so silným vedomím národnej príslušnosti, ktorá je však často spochybňovaná tak Slovákmi, ako aj Maďarmi v Maďarsku. Dá sa predpokladať, že títo študenti ako „uvedomeli Maďari“ v testovej situácii sa v porovnaní s ostatnými skupinami vo väčšej miere usilovali o použitie foriem, ktoré sú súčasťou štandardnej variety maďarského jazyka na úkor foriem, ktoré sú typické pre ich spontánne prejavy. Maďarský jazyk – reprezentovaný práve jeho štandardnou varietou – je jedným z najdôležitejších zložiek národnej identity Maďarov v celej Karpatskej kotline, ale v zvýšenej miere je to tak u Maďarov žijúcich v krajinách okolo Maďarska, medzi inými na Slovensku [viď Gereben 1999: 89-94; porov. ešte Zelová et al. 1994: 28]. Štandardná maďarčina má v celej maďarskej komunite veľkú prestíž [viď Lanstyák 2000a: 148], jej použitie je v očiach puristov „morálnou povinnosťou“ každého Maďara [por. Huszár 1986: 63-65; Kontra 1992a: 87, 1992b: 2-3]. Keďže tieto puristické názory sú dodnes silne prítomné vo vyučovaní maďarčiny ako materinského jazyka,

^{21/} Písmená pod jednotlivými slovesami pod diagramami poukazujú na signifikanciu rozdielov v odpovediach jednotlivých skupín. Tu i v ostatných príkladoch písmeno *s* označuje signifikantný rozdiel v odpovediach, t. j. tie prípady, keď je $p < 0,01$ (čo znamená, že pravdepodobnosť toho, že rozdiely medzi odpoveďami treba pripísať náhode, je menšia ako 1%); *n* označuje rozdiel nesignifikantný, keď je $p > 0,01$ (pravdepodobnosť toho, že rozdiely treba pripísať náhode, je nad 1%). Prvé z trojice písmen poukazuje na rozdiely medzi skupinou M a Bm, druhé na rozdiely medzi M a Bs a tretie na rozdiely medzi Bm a Bs. Tak napr. trojica „sns“ pod slovesom *iszom* a *elkésem* znamená, že rozdiel medzi odpoveďami v skupinách M a Bm bol signifikantný, v skupinách M a Bs nesignifikantný a v skupinách Bm a Bs znova signifikantný.

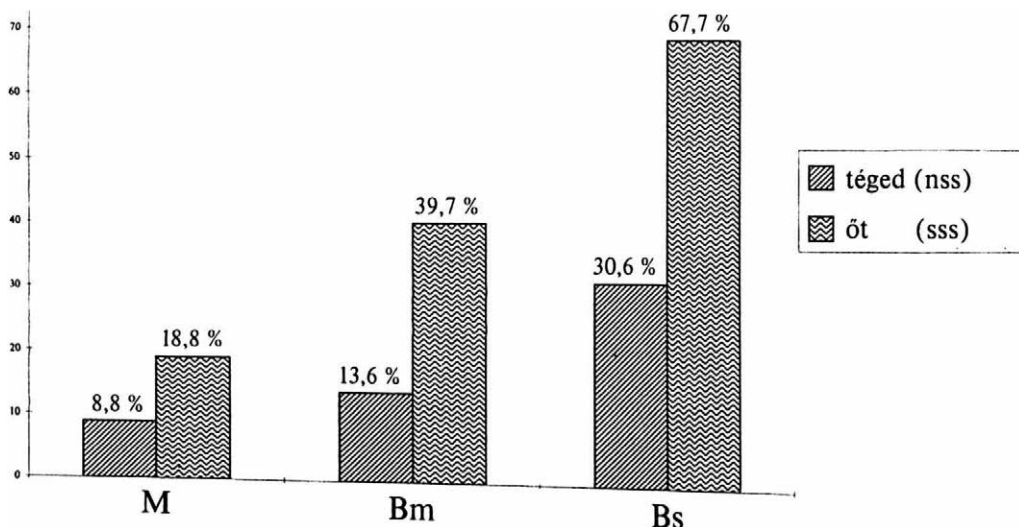
študenti skupiny Bm „nadmerným“ použitím foriem typických pre formálnu štandardnú maďarčinu vlastne symbolicky vyjadrili svoju identifikáciu s maďarským národom.

V použití niektorých iných morfológických a syntaktických foriem sa určitá miera prekračovania normy prejavila aj v skupine Bs, čo je pochopiteľné, veď takmer 50% zo študentov patriacich k tejto skupine pochádza z homogénneho maďarského manželstva a 80% z nich sa aj oficiálne hlási k maďarskej národnosti. Maďari z Maďarska, ktorých „maďarstvo“ nie je spochybňované, zrejme nepocitujú potrebu vyjadriť svoje národné ctenie týmto spôsobom. (Dôvodom toho, že bol výskyt štandardných variantov mnohých jazykových premenných v skupine M väčší ako v skupine Bs, je pravdepodobne to, že skupina Bs štandardnú normu dostatočne *neovláda*, keďže sa v školách s vyučovacím jazykom slovenským maďarčina – ako to už bolo spomenuté – nevyučuje ani ako predmet). Ďalším faktorom, ktorý môže hrať rolu v prekračovaní normy, je vyššie spomenutá jazyková neistota.

* * *

V príklade č. 2 ide tiež o variantnosť v rámci maďarského jazyka ako takého, tuná však jeden z variantov premennej má svoj analogón v slovenskom jazyku, kým druhý nie, takže kvantitatívnymi metódami je možné i tu postihnúť vplyv druhého jazyka. Ide o použitie akuzativa osobných zámen, ktoré je v maďarčine redundantné (vyjadruje ho totiž prípona slovesa): formy bez zámena a so zámenom tvoria jazykovú premennú. V dotazníku boli študentom ponúknuté dve vety, ktoré sa lišili iba v prítomnosti, resp. absencii zámena v 2. a v 3. osobe: *Tegnap láttalak a tévében : Tegnap láttalak téged a tévében* ‚videl som ťa v telke‘ (druhý variant obsahuje aj akuzatív osobného zámena v 2. osobe singuláru *téged* ‚teba, ťa‘); *Találkoztam Hedviggel, és megkértem, hogy vegyen nekem egy kiflit : Találkoztam Hedviggel, és megkértem őt, hogy vegyen nekem egy kiflit* ‚Stretol som sa s Hedvigou a poprosil som ju, aby mi kúpila rožok‘ (druhý variant obsahuje aj akuzatív osobného zámena v 3. osobe singuláru *őt* ‚ju‘). Keďže v slovenčine je explicitné vyjadrenie predmetu i v prípade osobných zámen povinné, predpokladali sme, že formy obsahujúce osobné zámeno

Obr. 2: Výber vety obsahujúcej redundantné osobné zámeno v 2. a 3. osobe singuláru v akuzative v troch skupinách respondentov v projekte Sofuhe. [Podľa Lanstyák, Szabómihály 1997: 91.]

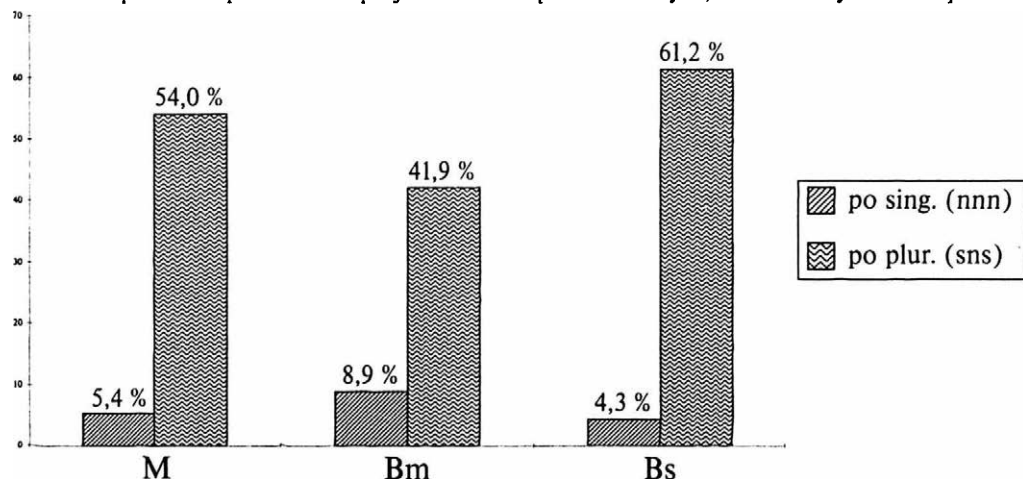
budú mať najmenšiu frekvenciu v skupine M, ktorá je jednojazyčná; z dvojazyčných skupín budú osobné zámená v skupine Bs častejšie ako v skupine Bm, veď študenti tvoriaci skupinu Bs – keďže navštevujú školy so slovenským vyučovacím jazykom – používajú slovenčinu oveľa viac, ako študenti v skupine Bm. Tieto predpoklady sa síce splnili, ale v prípade konštrukcie so zámenom v 2. osobe singuláru nebol rozdiel medzi skupinami M a Bm signifikantný (vo všetkých ostatných prípadoch však bol signifikantný).

Keď porovnáme uvedené dva prípady, vidíme, že zámeno v 3. osobe (*őt* ,jeho, ju') sa vyskytlo vo všetkých skupinách omnoho častejšie ako zámeno v 2. osobe (*téged* ,teba'). Dôvod je jazykový: slovesná prípona 1. osoby vzťahujúca sa na predmet v 3. osobe *-m* je tu homonymná s koncovkou podmetového časovania, takže použitie zámena nie je celkom „zbytočné“. Naproti tomu slovesná prípona 1. osoby vzťahujúca sa na predmet v 2. osobe *-lak/-lek* je jednoznačná, preto je osobné zámeno úplne redundantné. Tento príklad ilustruje fakt, že jazyková variantnosť nie je podmienená iba spoločenskými faktormi, ale aj faktormi rýdzo jazykovými.

* * *

V príklade č. 3 vidíme aj vplyv ďalšieho „nespoločenského“ faktoru, vetného kontextu. V štandardnej maďarčine sa párové časti tela používajú väčšinou v singulári (napr. *nagy a füle* ,má veľké uši', doslova: „má veľké ucho“); plurálny tvar sa považuje za menej „správny“, puristi ho považujú za „cudzí“. Keďže v slovenčine sa používajú tieto slová – keď sa vzťahujú na obidve rovnaké časti tela – výlučne v množnom čísle, predpokladali sme, že plurál bude mať najmenšiu frekvenciu v jednojazyčnej skupine M, väčšiu bude mať v skupine Bm a najväčšiu v skupine Bs. Použitie slova *láb* ,noha' v singulári, resp. pluráli sme skúmali v dvoch kontextoch: v jednom prípade predchádzajúca veta obsahovala slovo *szív* ,srdce' v singulári, v druhom slovo *fog* ,zub' v pluráli. Študenti mali za úlohu doplniť do viet chýbajúce koncovky: *Erzsi néninek fáj... a szív...; Kati néninek meg a láb... is fáj...* ,Tetu Betku boli srdce; tetu Katku bolia aj nohy'; *Kati néninek már rég kihullottak a fogai, és újabbán gyakran fáj... a láb... is* ,Tete Katke už dávno vypadali zuby, a v poslednom čase ju často bolia aj nohy'. Výsledky sú na obr. 3.

Obr. 3: Použitie plurálnych foriem slova *láb* ,noha' v dvoch odlišných kontextoch v troch skupinách respondentov v projekte Sofuhe. [Podľa Lanstyák, Szabómihály 1997: 81.]

Čo sa týka frekvencie kontaktového variantu (t. j. plurálovej formy), ako vidíme, po kontexte so singulárnym tvarom rozdiely medzi skupinami nie sú významné. Po kontexte s plurálnym tvarom je však významný rozdiel medzi skupinami M a Bm, resp. Bm a Bs; plurálna forma je podľa očakávania najčastejšia v skupine Bs; najmenej frekvencovaná je však v skupine Bm, čo je možné vysvetliť prekráčaním normy. Ide o jav, ktorý je dobre známy v literatúre o jazykovej kultúre a učia sa o ňom aj žiaci v školách (plurálne formy sú mierne stigmatizované), takže je možné predpokladať, že študenti si boli vedomí prestížnosti variantu v singulári. Najzaujímavejší je prekvapivo veľký rozdiel medzi frekvenciou variantu v pluráli po kontexte so singulárnym tvarom a po kontexte s plurálnym tvarom. Je jasné, že v tomto prípade výskyt plurálovej formy ovplyvňuje vnútorný kontext v omnoho väčšej miere ako mimojazykové faktory.

4. Záver

Keďže jazykové špecifiká reči hovoriacich žijúcich v dvojazyčných spoločnostiach majú svoje vysvetlenie v mimojazykovej realite, nie je účelné ich skúmať bez toho, aby sa bral ohľad na rôzne spoločenské faktory charakteristické pre skúmanú komunitu, resp. na psychologické faktory charakteristické pre skúmaného jednotlivca. Preto sa otázky kolektívnej dvojazyčnosti a jej dôsledkov na jazykový systém variet používaných v dvojazyčných spoločnostiach dajú najlepšie skúmať v rámci sociolingvistiky, kým zása otázky individuálnej dvojazyčnosti a jej dôsledkov na kognitívny a jazykový vývin jednotlivca v rámci psycholingvistiky. Tento príspevok aplikuje prvý zo zmienených prístupov. Keďže bol v doterajších výskumoch maďarsko-slovenskej dvojazyčnosti v centre záujmu samotný jazykový systém, a nie hovoriaci a jeho jazykové správanie, vo výskumoch sa aplikovali metódy a koncepty variačnej sociolingvistiky založenej W. Labovom. Väčšina odlišností medzi jedno- a dvojazyčnými varietami maďarského jazyka je štatistického charakteru, a tak bez použitia kvantitatívnych metód zostávajú prakticky „neviditeľnými“. Aplikáciou labovovských metód zbierania jazykového materiálu a jeho analýzy na dvojazyčné pomery sa dá čoraz viac a viac z týchto odlišností „zviditeľniť“.

ISTVÁN LANSTYÁK prednáša na Katedre maďarského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a pracuje tiež v Jazykovej kancelárii Gramma v Dunajskej Strede. Zaoberá sa sociolingvistikou, jazykovým plánovaním, kontaktológiou, so špeciálnym zreteľom na maďarsko-slovenskú dvojazyčnosť. Okrem toho sa venuje aj teoretickým otázkam prekladu Nového zákona a sám sa tiež ako lektor zúčastňuje prekladu Nového zákona do maďarského jazyka.

Literatúra

- Brenčíč, M. 2000. Vývoj otázky prijatia zákona o používaní jazykov národnostných menšín v Slovenskej republike. *Človek a spoločnosť* 3/1. (www.saske/cas)
- Dressler, W. U. 1999. Smrť jazykov. S. Ondrejič red., *Slovenčina v kontaktoch a konfliktach s inými jazykmi*, 23-42. Bratislava: Veda. (Sociolinguistica Slovaca 4.)

- Drapák, J. 2000. Jazykové práva národnostných menšín v kontexte Ústavy SR. *Človek a spoločnosť* 3/1. (www.saske/cas)
- Gajdoš, P., J. Pašiak 1995. *Vývoj sociálno-ekonomickej situácie slovenskej spoločnosti*. Bratislava: Veda.
- Gereben, F. 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében*. [Identita, kultúra, menšina. Výskum maďarskej populácie v Strednej Európe.] Budapest: Osiris-MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Gyurgyík, L. 1994. *Magyar mérleg. A szlovákiai magyarság a népszámlálási és a népmozgalmi adatok tükrében*. [Maďarské súvahy. Maďari na Slovensku vo svetle údajov zo sčítania ľudu a pohybu obyvateľstva.] Pozsony-Bratislava: Kalligram.
- Gyuricsek, P., J. Kvarda 1999. *Útmutató a kisebbségi nyelvhasználati törvény gyakorlati megvalósításához*. [Pokyny k praktickej realizácii zákona o používaní jazykov menšín.] Somorja [Šamorín]: A Demokratikus és Nyitott Társadalomért Polgári Társulás - Az MKP Országos Önkormányzati Tanácsa.
- Huszár, Á. 1986. Nyelvűvelés és norma. [Jazyková kultúra a norma.] E. Fülei-Szántó red., *Norma - átlag - eltérés* [Norma - priemer - odchýlka.], 59-74. Pécs: Pécsi Akadémiai Bizottság.
- Chambers, J. K., P. Trudgill 1980. *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kontra, M. 1992a. Remarks on sociolinguistics in Budapest. M. Kontra, T. Váradi (red.), *Studies in Spoken Languages: English, German, Finno-Ugric*, 83-94. Budapest: Linguistic Institute of the Hungarian Academy of Sciences.
- Kontra, M. 1992b. Language Cultivation in Hungary - an overview. *New Language Planning Newsletter* 7/2, 1-3. (Central Institute of Indian Languages, Mysore, India.)
- Lampl, Zs. 1998. *A saját útját járó gyermek. Három szociológiai tanulmány a szlovákiai magyarokról*. [Dieťa chodiace po vlastnej ceste. Tri sociologické štúdie o Maďaroch na Slovensku.] Pozsony-Bratislava: Madách-Posonium.
- Lanstyák, I. 1996. K niektorým otázkam maďarsko-slovenského bilingvizmu. S. Ondrejovic red., *Sociolingvistika a areálová lingvistika*, 148-157. Bratislava: Veda.
- Lanstyák, I. 2000a. *A magyar nyelv Szlovákiában*. [Maďarský jazyk na Slovensku.] Budapest-Pozsony [Bratislava]: Osiris Kiadó-Kalligram Könyvkiadó-MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Lanstyák, I. 2000b. K otázke striedania kódov (maďarského a slovenského jazyka) v komunite Maďarov na Slovensku. *Slovo a slovesnosť* 61/1:1-17.
- Lanstyák, I. 2001. Slovakizmy v novom vydaní výkladového slovníka maďarského jazyka. S. Ondrejovič, M. Považaj red., *Lexicographica '99. Na počesť Kláry Buzássyovej*, 131-138. Bratislava: Veda.
- Lanstyák, I., G. Szabó Mihály, 1996. Contact Varieties of Hungarian in Slovakia: a Contribution to their Description. *International Journal of the Sociology of Language* 120: 133-140.
- Lanstyák, I., G. Szabó Mihály 1997. *Magyar nyelvhasználat - iskola - kétnyelvűség. (Nyelvi változók a szlovákiai és magyarországi középiskolások néhány csoportjának magyar nyelvhasználatában.)* [Používanie maďarského jazyka - škola - dvojjazyčnosť. Jazykové premenné v maďarskej reči vybraných skupín stredoškôľakov na Slovensku a v Maďarsku.] Pozsony: Kalligram.
- Milroy, L. 1987. *Observing and Analysing Natural Language. A Critical Account of Sociolinguistic Method*. Oxford-New York: Basil Blackwell.
- McClure, E., M. McClure 1988. Macro- and micro-sociolinguistic dimensions of code-switching in Vingard. M. Heller ed., *Codeswitching. Anthropological and Sociolinguistic Perspectives*, 25-51. Berlin: Mouton de Gruyter.

- Németh, A. 2002. A kódváltás pragmatikai kérdései egy kétnyelvű közösségben. [Pragmatické aspekty striedania kódov v jednej dvojazyčnej komunite.] István Lanstyák, Sz. Simon red., *Tanulmányok a kétnyelvűségéről* [Štúdie o dvojazyčnosti.], 127-168. Pozsony: Kalligram.
- Nekvapil, J. 2000-2001. Sociolingvistika v systéme encyklopedických hesel. *Čestínár* 11/1, 15-24. Internet: <http://ulug.ff.cuni.cz/sylaby/socioling.htm>
- Podolák, P. 1998. *Národnostné menšiny v Slovenskej republike z hľadiska demografického vývoja*. Martin: Matica Slovenská.
- Ripka, I. 2000. Jazykové práva národnostných menšín na Slovensku. *Človek a spoločnosť* 3/1. (www.saske/cas)
- Scotton, C. M. 1993. *Social Motivations For Codeswitching. Evidence from Afrika*. Oxford: Clarendon Press.
- Skutnabb-Kangas, T. 1990/1995. *Jazyk, gramotnosť a menšiny*. Bratislava: Minority Rights Group – Slovakia.
- Staško, M. 1997. Determinanty sociálno-ekonomického postavenia maďarskej menšiny na Slovensku v 20. storočí. M. Gajdoš, S. Konečný red., *Etnické minority na Slovensku (história, súčasnosť, súvislosti)*, 11-19. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV.
- Szabó Mihály, G. 2000. Törvény és gyakorlat: a szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai az 1999. évi kisebbségi nyelvhasználati törvény tükrében. [Zákon a prax: jazykové práva menšín podľa zákona o používaní jazykov menšín z r. 1999.] *Irodalmi Szemle* 43/9-10, 154-170.
- Štefánik, J. 1996. Intentional Bilingualism in Children. *Human Affairs* 6/2, 135-141.
- Štefánik, J. 2000a. *Bilingvizmus na pozadí dvoch morfológicky odlišných typov jazykov. Intenčný bilingvizmus u detí*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Štefánik, J. 2000b. *Jeden človek, dva jazyky*. Bratislava: Academic Electronic Press.
- Thomason, S. G., T. Kaufman 1991. *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley–Los Angeles–Oxford: University of California Press.
- Trudgill, P. 1984. *On Dialect. Social and Geographical Perspectives*. New York–London: New York University Press.
- Weinreich, U. 1953/1974. *Languages in Contact. Findings and Problems*. Mouton, The Hague–Paris. (8. vydanie.)
- Zelová, A., V. Bačová, S. Hadušovská, M. Homišinová, M. Olejník, V. Paukovič, Š. Šutaj, J. Výrost, 1994. *Minoritné etnické spoločenstvá na Slovensku v procesoch spoločenských premien*. Bratislava: Veda.

Summary

Hungarian in Slovakia constitutes a number of contact varieties of Hungarian used in the bilingual Hungarian-Slovak speech community, which came into being after the dissolution of historical Hungary in 1918. The autochthonous Hungarian population is located in a compact area of approximately 9,000 sq. km along the Slovak-Hungarian border. According to the preliminary results of the 2001 census, about 520,000 people declared Hungarian nationality (=ethnicity) in Slovakia, which is a substantial drop as compared to the 567,000 people in 1991. Obviously, the differences between the bilingual varieties of a language and its monolingual counterparts stem from the fact that the speakers in bilingual minority communities live in a different situation and, consequently, behave differently from the monolingual speakers of the same language community.

There are basically three groups of interrelated factors which play a role in shaping the bilingual minority language varieties, namely minority status, bilingualism in general, and Slovak as a second

language. The first set of factors relates to the minority status of the community: the educational, occupational and settlement structure of the Hungarian minority in Slovakia is worse than that of the Slovak majority in Slovakia and also worse than that of the Hungarian majority in Hungary. Among the linguistic consequences of the minority situation are the conservative tendencies which manifest themselves, among other things, in a certain degree of archaism in the varieties of Hungarian in Slovakia, as well as a stronger influence of the regional dialects.

Linguistically, the most powerful consequence of minority status is the widespread bilingualism in the community. From the perspective of the first language – which is the perspective applied in this paper – this means that the Hungarians in Slovakia are less exposed to Hungarian than Hungarians in Hungary: they do not have the chance to speak, hear and use it as often as monolinguals, and, in some domains, they have little or no opportunity to use their first language at all. Since the speech community of Hungarians in Slovakia is a *minority* community, it is predominantly public domains of language use where speakers' first language plays a restricted role. This situation leads to a lower degree of proficiency in those varieties of the language which the speakers have less or no access to (e.g. formal and specialised registers). For those speakers who attend or attended Slovak language schools this extends to the standard dialect. Restricted exposure to the first language results invariably in lapses and language gaps. We consider it a case of language lapse when a speaker is temporarily unable to recall a word or grammatical structure he or she is otherwise familiar with. A language gap, in our usage, is a case when the required word or structure is not part of the speaker's linguistic system at all (if lexical items are missing, it is a case of lexical gap). In their mildest form, language gaps on the level of language varieties manifest themselves in increased permeability of different varieties (e.g. use of more regional elements in the standard, less technical jargon, milder slang). This in practice means greater variability within bilingual language varieties compared to their monolingual counterparts.

Insufficient proficiency in some registers and sometimes in the standard may lead to linguistic insecurity. Linguistic insecurity can manifest itself in errors, a slower speech rate, hesitations, false starts, pauses and, in writing, stylistic errors, slower writing, greater reliance on outside sources such as dictionaries etc. The occurrence of these in bilinguals seems to be more frequent than in monolinguals. In addition to these, linguistic insecurity can trigger instances of overgeneralisation, simplification, hypercorrection, hyperpurism, overfulfilment of the norm, and speakers' preference for analytical structures over synthetic ones.

If the speaker's exposure to his/her first language is extremely small, language attrition may take place. If the speaker is fluent in his/her second language, attrition may affect all the varieties of his/her first language and he/she may suffer language loss. Community level language loss is called language shift, but this usually takes place intergenerationally.

The second set of factors, the speakers' bilingualism, allows for the use of both languages in the same discourse. This phenomenon is called code switching; here one of its two main types is relevant: base language switching. In base language switching, the language which determines the grammatical structure of a longer utterance (one that consists of at least one clause), gets switched once or several times, and temporarily or permanently.

The third set of factors refer to the specific ways in which elements and features of the second language, in this case Slovak, affect features and elements of the first language. This phenomenon is referred to as interference, and the features resulting from interference are called interference features. One of the possible linguistic results of second language interference is borrowing on all levels, e.g. phonology, morphology, syntax, and vocabulary.

The effect of the minority situation, of bilingualism in general, and of the second language in particular mostly manifests itself in statistical differences between the bilingual and the monolingual varieties of the same language. It is mainly the effect of the second language that may result also in absolute differences between the bilingual language varieties and their monolingual counterparts.

However, even the contact induced features are often statistically relevant, as was demonstrated by two of the three examples taken from the empirical research entitled Sofuhe (Slovakia-Hungary Secondary School Project). Even those contact induced features, which are not used in monolingual varieties, vary in the bilingual varieties, since in most cases their monolingual equivalents are used as well. The only possible way to handle this variability is by using the methods of variational linguistics founded by W. Labov. Its main concept, that of the (socio)linguistic variable, proved very useful in determining the differences between the bilingual and monolingual varieties of Hungarian.

SLOVO A SLOVESNOST

Slovo a slovesnost (SaS) je časopis pro otázky teorie a kultury jazyka. Byl založen v r. 1935 Pražským lingvistickým kroužkem. Zabývá se obecnou a teoretickou jazykovědou, sémiotikou, gramatickým systémem češtiny, češtinou jako národním jazykem a pomezními disciplinami, jako je sociolingvistika, psycholingvistika, pragmatika, textová lingvistika apod. V časopise jsou publikovány recenze významných domácích a zahraničních prací, informuje též o činnosti badatelských institucí zabývajících se lingvistikou a dalšími uvedenými obory. Stati mají cizojazyčná resumé, jsou publikovány i články ve světových jazycích.

Vychází čtyřikrát do roka.

Vydává Ústav pro jazyk český AV ČR.

Redakce: Ústav pro jazyk český AV ČR, Letenská 4, 118 51 Praha 1,
tel. 575 33 782.

Cena jednoho výtisku 50 Kč + 15 Kč poštovné.

Cena pro české předplatitele 260 Kč.

Informace o předplatném podá a objednávky přijímá redakce.

OBSAH I. ČÍSLO 63. ROČ. (2002)

Články: *Jana Hoffmannová – Olga Müllerová:* Čeština v dialogu věkově rozdílných mluvčích; *Bohumír Dejmek:* Frekvence slov a tvarů substantiv a sloves v běžně mluveném jazyce

Rozhledy: *Světlá Čmejrková:* Identita slova a prolinání hlasů v dialogu, konverzaci a institucionální komunikaci; *František Čermák – Aleš Klégr:* Minulost, přítomnost a budoucnost česko-anglických slovníků

Recenze: H.-J. Krumm (ed.): *Die Sprachen unserer Nachbarn – Unsere Sprachen. Chancen zur Diversifizierung des Sprachenangebots im Zuge der EU-Erweiterung* (*Jiří Nekvapil*); Slavo Ondrejovič: *Od hovoriaceho stroja k sociálnej lingvistike* (*Jiří Zeman*); Stanislava Kloferová: *Mluva v severomoravském pohraničí* (*Jan Chloupek*); Zdeňka Hladká: *Přenesená pojmenování rostlin v českých dialektech* (*Jarmila Bachmannová*); Milan Hrdlička: *Předložky ve výuce češtiny jako cizího jazyka* (*Jiří Pešička*); Jadwiga Linde-Usiekniewicz: *Określenia wymiarów w języku polskim* (*Jasňa Šlédrová*); František Čermák – Jana Klimová – Vladimír Petkevič (red.): *Studie z korpusové lingvistiky* (*Eva Hajičová*); Luděk Hřebíček: *Variation in Sequences* (*Ludmila Uhlířová*); Alexander Lewitsky – Masako Ueda (eds.): *Brown Slavic Contributions. Vol. IX: Modern Czech Studies* (*Lucie Římalová*); Český národní korpus. Úvod a příručka uživatele (*František Štícha*); Sborník rozprav k sedmdesátým narozeninám univ. prof. Ivana Lutterera, CSc. (*Karel Kučera*)

Kronika: Za Josefem Filipcem (*Olga Martincová*); Český národní korpus se zpřístupňuje (*František Čermák*)